

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 103-112.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 103-112.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 103-112.

DOI: 10.59610/bbu2.2024.2.11

Səfərov Cəlal Nəsimi oğlu,
dissertant,
Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi,
E-mail: celalseferov.cs@gmail.com
© Səfərov C.N., 2024

UOT – 631

REGIONLARDA AQRAR EMAL SƏNAYESİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - regional aqrar emal sənayesinin inkişafının təmin edilməsinin əsas istiqamətlərini müəyyən etmək və bu sahədə dövlətin tənzimləmə metodlarının xüsusiyyətlərini açıqlamaq, təkmilləşdirilməsi yollarını müəyyən etməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat zamanı müşahidə, təhlil, müqayisə, qruplaşdırma metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - regional iqtisadiyyatın inkişafı üçün təklif edilən metod və vasitələr dövlət qurumları və sahibkarlar tərəfindən istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri - tədqiqat nəticəsində regional iqtisadiyyatın inkişafında aqrar sahənin əhatə etdiyi sahələr arasında qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrinin inkişafının əhəmiyyəti tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - təhlil göstərir ki, Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişafında mühüm rol malik olan aqrar emal sənayesi qeyri-bərabər bölünmüş və onlar əsasən paytaxt Bakı və ona yaxın olan şəhər və rayonlarda cəmlənmişdir. Regionlarda aqrar sahəni əhatə edən sahələrin inkişafı dövlət tərəfindən xüsusi layihə və proqramlarla aktiv şəkildə dəstəklənməlidir. Regionlarda inkişafı təmin etmək üçün yeni tənzimləmə üsul və mexanizmlərə ehtiyac artmışdır. Odur ki, iqtisadi rayonlar üzrə inzibati, iqtisadi, institusional metodlar üzrə təklif edilən mexanizmlər yenidir.

Açar sözlər: aqrar emal sənayesi, kənd təsərrüfatı, məhsul istehsal, regional inkişaf, gəlirlər, fermer.

G İ R İ Ş

Azərbaycanda regionların iqtisadi inkişafının əsasını aqrar sahə iqtisadiyyatı təşkil edir. Aqrar sahənin inkişaf etməsi regional aqrar emal sənayesinin inkişafından çox asılıdır. Aqrar emalı sənayesi aqrar sahənin inkişafında üçüncü həlqə hesab olunur. Belə ki, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün istehsal resursları istehsal edən sənaye sahələri birinci həlqəyə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ikinci həlqəyə və kənd təsərrüfatı məhsulları emalı sahəsi üçüncü həlqəyə daxil edilir. Sovet dövründə bu həlqələr birlikdə aqrar-sənaye kompleksi kimi formalaşmışdır. Odur ki, aqrar emal sənayesini iqtisadiyyatın, o cümlədən aqrar iqtisadiyyatın strateji sahələrindən biri hesab etmək olar.

İqtisadçı alim professor İslam İbrahimov öz tədqiqatlarında göstərir ki, “*kənd təsərrüfatı məhsullarının emal edilməsinin səmərəli təşkili məhsul istehsalında itkilərin qarşısının alınmasında və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsində həlledici əhəmiyyətə malikdir. Kənd təsərrüfatı məh-*

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 103-112.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 103-112.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 103-112.

sulları istehsalçısı ilə emal sahəsi arasında düzgün iqtisadi əlaqə və münasibət qurulması məhsul vahidinə xərclərin azaldılmasına və səmərəliliyin yüksəldilməsinə imkan verir” [2, s.396].

Qeyd edilənlərə əlavə olaraq, regionlarda aqrar emal sənayesinin inkişaf etməsi region əhalisinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsində və əhalinin gəlirlərinin artmasında, eləcə də regional iqtisadiyyatın inkişafında mühüm rol oynadığını da göstərmək olar. Aqrar emal sənayesi üç qrupa bölünür: 1) Ərzaq və qida məhsulları istehsal edən emal sənayesi. 2) Yüngül sənaye məhsulları istehsalı üçün xammal emalı sənayesi (ilkin emal sənayesi). 3) heyvandarlıq sahəsi üçün yem istehsalı sənaye sahələri. Göründüyü kimi, aqrar sahədə ilkin emal müəssisələri istehsalın dərinləşməsinə təkan verməklə yüngül sənaye sahələrini yerli xammalla təmin etməkdə müstəsna rol oynayır.

Regionlarda aqrar emal sənayesinin inkişafının iqtisadi əhəmiyyəti

Araşdırmalarımız göstərir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə ən mühüm sənaye sahələrindən biri qida və emal sənayesidir. Öz növbəsində, bu sahənin inkişafı elmsiz mümkün deyil və Azərbaycanın yeyinti və emal sənayesinin elmi potensialının zəifləməsi və bu sahədə sovet sisteminin ənənələrini davam etdirilməsi səbəbindən elə də yüksək irəliləyiş əldə olunmamışdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 06 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsində göstərilir ki, “2025-ci ilədək kənd təsərrüfatı məhsullarının qeyri-neft ixracındakı payı bu məhsulların istehsal həcminin və səmərəliliyinin artırılmasına tətbiq edilən məqsədyönlü yanaşma əsasında əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sənayesi rəqabətqabiliyyətli istehsalın həcmının artırılması yolu ilə gücləndiriləcəkdir” [1, s. 45].

Qeyd edək ki, Strateji Yol Xəritəsində göstərilənlərlə bərabər aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi regional iqtisadiyyatın tarazlı inkişafından asılı olmaqla bərabər iqtisadiyyatın, o cümlədən istehsalın şaxələndirilməsini daha da asanlaşdırır. Qeyd edək ki, şaxələndirilmiş istehsal sisteminin səmərəli işləməsi iki əsas amildən asılıdır:

1. Resurslar, inkişaf tempələri, istehsal həcmələri baxımından sahələrin tarazlığı;
2. Hər bir əlaqənin son nəticəyə yönəlmiş fəaliyyəti.

Bu zaman, dəyər zəncirində istehsal olunan aralıq məhsulun hər bir növünün həcmi bu məhsulu istehlak edən tərəfin tələbləri ilə müəyyən edilir ki, bu da aqrar sahədə kənd təsərrüfatı sənayesinin yeni, belə desək, formalaşan kompleksin inkişafında zəruri mütənasiblik və tarazlığı təmin edir.

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində aqrar sahənin inkişafı aqrar sahədə yeni istehsal zəncirinin formalaşmasını şərtləndirir. Bu istehsal zənciri kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını, emalını və əldə edilən məhsulların satışını əhatə edən sahələr arasındakı əlaqəni əhatə edir. Qeyd edək ki, belə bir əlaqənin formalaşması istehsaldan bazara qədər baş verən proseslərdə məhsul itkisini azaltmaqla bərabər fermerlərin gəlirlərinin artmasını təmin edir. Kənd təsərrüfatı sənayesi zənciri ilk dəfə 1950-ci illərdə ABŞ-da yaranmış, daha sonra Qərbi Avropa, Asiya, Yaponiya, Amerika və Kanada kimi inkişaf etmiş ölkələrə sürətlə yayılmışdır [9].

Qeyd edək ki, ABŞ-da kənd təsərrüfatı sənayesi 1950-ci illərdə Yaşıl İnqilab kimi tarixə düşməklə kənd təsərrüfatı sənayeləşməsinin ümumi prosesinin bir hissəsi kimi inkişaf etməyə başladı. Bu proses yeni bitki sortlarının yaradılmasını və tətbiqini, torpağın becərilməsi və gübrələrdən istifadə üsullarının təkmilləşdirilməsini, eləcə də kənd təsərrüfatında mexanizasiyanın inkişafı və müasir texnologiyaların tətbiqini şərtləndirməklə kənd təsərrüfatının inkişafına yeni yanaşmalar müəyyən etmişdir. Yaşıl inqilab kimi formalaşan bu yanaşma və yeniliklər sürətlə Qərbi Avropa,

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 103-112.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 103-112.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 103-112.

Asiya, Yaponiya və Kanada da daxil olmaqla digər inkişaf etmiş ölkələrdə tez bir zamanda öz əksini tapdı. Bu proses həmin ölkələrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olub ki, bu da dünyada ərzaq təhlükəsizliyi və yoxsulluğun azaldılmasında mühüm rol oynayıb.

Araşdırmalarımız göstərir ki, xarici ölkə alimləri və ekspertləri kənd təsərrüfatı sənayesi zəncirinin informasiya idarəçiliyi, dəyər zənciri təhlili və kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyətinə nəzarət məsələlərinə daha çox diqqət yetirirlər. Bu sahədə İtaliya, Belarusiya, Rusiya kimi ölkələrin alimlərini qeyd etmək olar. İtaliyalı alim Stephanie Barrientos, Belarusiyalı alimlərdən Bıkov A.A., Kolb O.D., Xvalko T.V. kimi tədqiqatçı alimlər əhatəli araşdırmalar apamışlar. Onların tədqiqatları kənd təsərrüfatında dəyər zəncirinin idarə edilməsinin əsas aspektlərini, o cümlədən istehsal proseslərini, inventarların idarə edilməsini, logistikanı və məhsul payını təkmilləşdirmək üçün informasiya texnologiyalarından səmərəli istifadəni müəyyən etməyə kömək edir. Onu da qeyd etmək ki, dəyər zəncirinin təhlili kənd təsərrüfatı istehsalında səmərəliliyin artırılması və xərclərin azaldılması üçün potensial yerləri müəyyən etməyə imkan verir.

Azərbaycanda regional aqrar emal sənayesinin inkişafının müasir dəyər zənciri üzrə inkişaf etdirilməsi, istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının regionlarda emal edilməsi və satış imkanlarının genişlənməsi regional iqtisadiyyatın inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Regionlarda aqrar emal sənayesinin inkişafına konseptual yanaşma

Azərbaycanda regionların iqtisadi inkişafının gedişində kənd təsərrüfatının rolunun lazımi səviyyədə qiymətləndirilməməsi bir çox məsələlərə diqqət yetirilməməsi ilə bağlı olduğu müşahidə olunmaqdadır. Bunu aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- regionların fərqli xüsusiyyətləri nəzərə alınmadan həyata keçirilən aqrar siyasət;
- fermerlərin peşəkarlıq və sahibkarlıq səviyyəsinin düzgün qiymətləndirilməməsi;
- regional iqtisadiyyatın qeyri-kafi inkişaf etdirilməsi və sahələr arasında əlaqələrin düzgün tənzimlənməməsi;
- kənd yerlərinin inkişafına spesifik yanaşmanın olmaması və s.

Qeyd edilən məsələlərə düzgün yanaşma və qiymətləndirmə regional kənd təsərrüfatının inkişafı üçün səmərəli geniş peşəkar təhsil proqramlarının hazırlanmasına, texniki yardıma, təcürbələrə və yayılmasına imkan verə bilər.

Ümumi ölkə üzrə aqrar sahənin inkişafını ləngidən ən başlıca amil regional inkişafa spesifik yanaşmanın olmaması, kənd təsərrüfatının idarə edilməsində görülən tədbirlərin ümumiləşdirilmiş və mərkəzləşdirilmiş şəkildə həyata keçirilməməsidir. Azərbaycan bir ölkə kimi kiçik əraziyə malik olmasına baxmayaraq, regional səviyyələrdə fərqli iqlimə, relyefə və istehsal strukturuna malikdir. Bu kimi məsələlər yerli alimlər tərəfindən tez-tez diqqətə çatdırılmasına baxmayaraq, idarəetmədə yanaşma ümumi xarakter daşıyır ki, bu da aqrar sahənin inkişafını ləngidir.

İqtisadçı alim, R.Hüseyn qeyd edir ki, “*emal sənayesinin inkişaf etdirilməsində əsas məqsəd məhsul itkisinin azaldılması, məhsulların beynəlxalq standartlara uyğun emalı və paketlənməsi, məhsulların təhlükəsizliyinə təminat və məhsula əlavə dəyərin qatılması ilə sektorun iqtisadi səmərəliliyini şərtləndirir*” [3, s.191].

Məlum olduğu kimi, aqrar sahə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas təminatçısı olmaqla qida və istehsal zəncirində aparıcı roluna görə ölkə iqtisadiyyatının mühüm sahəsidir. Lakin, bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da baş verən iqlim dəyişikliyi, qloballaşma və yeni istehlak modelləri kimi görünməmiş problemlərlə üzləşir. Kənd təsərrüfatının az gəlirli

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 103-112.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 103-112.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 103-112.

bir sahə kimi formalaşması, təsərrüfatların kiçik olması səbəbindən əldə edilən gəlirlərin təsərrüfat və ailələrin ehtiyacını ödəməməsi kənd təsərrüfatının görünüşünü dəyişir, struktur dəyişikliklərinə məruz qoyur.

Aparılan araşdırmalarımız göstərir ki, aqrar sahənin inkişafına regional səviyyədə spesifik yanaşma, istehsal olunan məhsulların xammal kimi istifadə olunma səviyyəsinin yüksəldilməsi və yeni innovativ texnologiyalar əsasında emal sənayesinin inkişaf edərək istehsalın dərinləşməsi kənd təsərrüfatı məhsullarının əlavə dəyərinin artırılmasında, əhalinin məşğulluğunun yaradılmasında, məhsulların şaxələndirilməsində və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların gəlirlərinin artırılmasında mühüm rol oynayır. Məhz bu baxımdan, regionlarda aqroemal sənayesinin inkişafı üçün aşağıdakı məsələlərin öz həllini tapması regional iqtisadiyyatın inkişafını təmin edə bilər:

- **infrastruktur və resurslara çıxışın təmin edilməsi, asanlaşdırılması:** inkişaf etmiş infrastruktur, o cümlədən nəqliyyat şəbəkələri, enerji resursları və su ehtiyatlarına çıxış aqroemal sənayesinin inkişafı üçün mühüm şərtədir. Yaxşı infrastruktura malik rayonlar kənd təsərrüfatı məhsullarının daha səmərəli emalı və istehlak bazarlarına çatdırılmasını təmin edir;

- **texnoloji yeniliklərin əldə edilməsi və tətbiqi:** müasir texnologiyaların emal proseslərinə tətbiqi məhsuldarlığın artırılmasına, məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına və istehsal xərclərinin azaldılmasına imkan verir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə tədqiqat və təkmilləşdirmələrə fəal şəkildə sərmayə qoyan regionlar bazarda rəqabət qabiliyyətini artırmaqla;

- **bazarların infrastrukturalarının inkişafı:** kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesinin inkişafının mühüm aspekti emal məhsulları üçün müxtəlif və sabit bazarların olmasıdır. Bu, həm daxili, həm də ixrac bazarlarını əhatə edə bilər;

- **dövlət dəstəyi və investisiya qoyuluşunun genişləndirilməsi:** aqrar sahənin dəstəklənməsi sahəsində dövlət siyasəti, o cümlədən subsidiyalar, vergi güzəştləri, kreditləşdirmə və infrastruktur investisiyaları regionlarda kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesinin inkişafına mühüm töhfə verə bilər;

- **kənd təsərrüfatı ilə sənaye arasında əlaqələrin təkmilləşdirilməsi və inkişafı:** kənd təsərrüfatı emalı sənayesinin inkişafı kənd təsərrüfatı istehsalı və emalının sıx əlaqədə olduğu inteqrasiya olunmuş aqrar-sənaye klasterial fəaliyyətinin yaradılmasına kömək edə bilər, hər iki sektorun böyüməsi və inkişafı üçün əlavə imkanlar yarada bilər.

Onu da qeyd etmək ki, regionlarda kənd təsərrüfatının inkişafı, ilk növbədə, istehsal olunan məhsulların emalı sənayesinin inkişafı ilə bağlıdır. Emal sənayesinin inkişafına ümumi yanaşmada yerli xüsusiyyətlər, xammal bazası, istehsal potensialı, ehtiyacları və resursları təhlil edilməli, həmçinin təbii ehtiyatlardan davamlı və səmərəli istifadəyə çalışmalı, ixrac bazarları və beynəlxalq standartlara uyğunluğu da nəzərə alınmalıdır. Aqrar sahədə yeni istehsal zəncirinin formalaşması kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafını təmin edir.

Regionlarda aqrar emal sənayesinin inkişafının mövcud vəziyyətinin təhlili

Müasir iqtisadi şəraitdə beynəlxalq bazarlara çıxmaq Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı üçün prioritetlərdən biri olaraq qalmaqdadır. Bunun üçün qeyri – neft sahələrinin xüsusilə aqrar sahənin sürətli inkişafı və istehsalın dəyər zənciri üzrə dərinləşdirilməsi mühüm şərtlərdən biridir. Qeyri-neft-sahəsinin müxtəlif istiqamətdə inkişaf etməsi təbii resurslardan səmərəli istifadəyə və gələcək nəsillər üçün ehtiyatların qorunmasını təmin edir. Regionlarda aqrar sahənin, xüsusilə emal sənayesinin inkişafı fermerlərin gəlirlərinin və ümumilikdə regional gəlirlərin artmasına şərait yaradır.

Azərbaycanda regionlar üçün iqtisadi artımın əsas sahəsi aqrar-sənaye sahəsidir. Aqrar-səna-

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 103-112.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 103-112.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 103-112.

ye sahəsi mövcud vəsaitlər (resurslar), ehtiyaclar və ümumi fəaliyyət nəticələri arasında tarazlığı saxlayan dinamik inkişaf edən sosial-iqtisadi sistem kimi formalaşmışdır. Başqa sözlə, aqrar sahədə inkişafın əsas hərəkət verici qüvvəsi bir-biri ilə əlaqəli olan, kənd təsərrüfatı xammalının və son məhsulların istehsalı və emalı ilə məşğul olan istehsal sahələrinin qarşılıqlı səmərəli fəaliyyətidir. Odur ki, ölkə iqtisadiyyatında aqrar sahənin inkişafı xüsusi yer tutur və regionlarda həyatın normal inkişafı üçün şəraiti müəyyən etməyə qadir olan əsas iqtisadi sahələrdən biri kimi özünü göstərir. Aqrar sahənin səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün aşağıda qeyd edilən sahələr arasında qarşılıqlı səmərəli əlaqələrin genişlənməsi və inkişaf etdirilməsi mütləqdir. Bura daxildir:

- kənd təsərrüfatında heyvandarlıq və bitkiçilik sahələri üzrə fəaliyyət göstərən təsərrüfatlar;
- kənd təsərrüfatında istifadə olunan resursları istehsal edən sahələr;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının və xammalın emalı və istehsalı üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələr;
- aqrar sahə üzrə xidmət göstərən müxtəlif infrastruktur müəssisələri, məsələn, lizinq şirkətləri, sığorta fondları və digər kredit təşkilatları;
- aqrar sahə üzrə istehsal olunan məhsulların satışını həyata keçirən müxtəlif növ təşkilatlar.

Onu da qeyd edək ki, Azərbaycanda kənd təsərrüfatının ölçüsünə görə geridə qalan həlqə emal sənayesidir və bu sahənin regionlar üzrə tarazlı inkişaf etməməsi yerli fermerlərin fəaliyyətində çətinliklərin artmasına səbəb olur. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən emal sənaye müəssisələrinin ölçüsünə görə qruplaşdırılması cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən emal sənaye müəssisələrinin ölçüsünə görə qruplaşdırılması, vahid

Göstəricilər	2020				2021				2022			
	Cəmi	o cümlədən:			Cəmi	o cümlədən:			Cəmi	o cümlədən:		
		mikro	Kiçik	orta və iri		mikro	kiçik	orta və iri		mikro	kiçik	orta və iri
Emal sənayesi	2515	1515	557	443	2777	1693	600	484	3130	1934	699	497
Qida məhsullarının istehsalı	487	289	87	111	540	322	99	119	587	347	117	123
İçki istehsalı	131	70	37	24	146	81	35	30	165	92	45	28
Tütün məmulatlarının istehsalı	13	7	-	6	17	9	1	7	18	9	2	7

Mənbə: stat.gov.az

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarında göründüyü kimi, son illərdə ölkədə son üç ildə emal sənayesi müəssisələrinin sayı artmışdır. 2022-ci ildə fəaliyyət göstərən müəssisələr emal müəssisələri 18.7%-i (587 ədəd) qida məhsullarının istehsalı 5.3%-i (165 ədəd), içki istehsalı və 0.6%-i (18 ədəd) tütün məmulatlarının istehsal sahəsində fəaliyyət göstərirlər. Qida məhsulları istehsal edən müəssisələrin 59.1%-i (347 ədəd) mikro, 19.9%-i (117 ədəd) kiçik və 20.9%-i orta və iri müəssisələrdir. İçki və tütün məmulatları sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrində müvafiq qaydada 55.7%-i və 50%-i mikro müəssisələrdir. Bu isə onu göstərir ki,

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 103-112.
 AUDIT 2024, 2 (44), pp. 103-112.
 АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 103-112.

ölkədə qida məhsulları istehsalı baxımından emal sənayesinin inkişaf səviyyəsi aşağıdır.

Rusiyalı alimlər Yermolova O.V və Kirsanov O.V Rusiyaya tətbiq olunan sanksiyaların əsas təhlükəsi kimi yeni texnologiyalara çıxışdan təcrid olunmasında görürlər. Onlar öz tədqiqatlarında qeyd edirlər ki, *“Qida sənayesində istehsalın mümkün genişlənməsi qeyri-kafi effektiv tələblə məhdudlaşır ki, bu da resurs bazasında məhdudiyətlər və ərzaq məhsullarının qiymətlərinin artması ilə şərtlənir. İstehsalın bütün növləri yeni tələbat şəraitinə uyğunlaşdırılmır. Bundan əlavə, uzun istehsal dövrü ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını sürətlə artırmaq mümkün deyil. İndiki mərhələdə idxalın əvəzlənməsi, ilk növbədə, yeni güclərin tətbiqi ilə deyil, mövcud olanların əlavə yüklənməsi hesabına baş verir”* [7, s. 201].

Azərbaycanda isə Rusiyadan fərqli olaraq, yeni texnologiyalara çıxış imkanları olsa da səmərəli faydalanma yoxdur. Azərbaycan regionlarında emal sənayesinin qeyri-bərabər yerləşməsi bu sahənin səmərəli fəaliyyətinə mənfi təsir etməkdədir. Azərbaycanın bəzi regionlarında əsas məhsul növlərinin natura ifadəsində istehsalı cədvəl 2-də verilmişdir.

Cədvəl 2.

Azərbaycan regionlarında əsas məhsul növlərinin natura ifadəsində istehsalı

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6
Naçıvan Muxtar Respublikası					
Kolbasa məmulatları, ton	1561.8	1610.2	1631.1	1655.6	1538.4
Meyvə şirələri, min dkl	16.0	19.8	12.4	13.6	17.9
Makaron məmulatları, ton	667.2	677.9	685.4	695.0	630.0
Çay, ton	13.0	13.7	12.2	11.0	25.6
Qida duzu, ton	3059.5	3123.5	2840.0	3391.4	3327.4
Alkoqolsuz içkilər, min dkl	7.0	6.1	23.2	294.9	279.4
Araq, min dkl	35.5	180.3	183.7	186.5	180.6
Pivə, min dkl	44.7	60.0	82.2	98.3	111.2
Üzüm şərəbi, min dkl	139.3	141.7	144.1	146.3	134.0
Siqaret və siqarlar, mln. ədəd	3141.4	867.9	328.7	1548.1	918.7
Bakı şəhəri					
Duz, ton	61355.0	71548.8	71413.3	66067.4	72164.8
Kolbasa məmulatları, ton	3233.3	7846.8	11255.8	12960.2	13512.6
Meyvə şirələri, min dkl	538.4	629.5	978.6	787.0	31.3
Duru bitki yağları, ton	-	179.4	894.7	581.9	178.5
Dondurma, ton	103.5	683.2	1586.8	2896.3	5326.1
Makaron məmulatları, ton	2156.4	2211.5	9868.8	18520.5	25389.5
Şəkər, qənd, ton	209.7	878.6	670.9	548.2	206.3
Çay, ton	6690.1	6751.0	9601.6	6373.0	7210.0
Qida duzu, ton	61350.5	71548.8	71413.3	66067.4	72164.8
Alkoqolsuz içkilər, min dkl	17936.2	23748.3	26492.8	36951.7	39698.2
Araq, min dkl	215.9	522.8	213.5	435.6	376.7
Pivə, min dkl	738.8	1205.5	872.1	418.7	505.2
Spirıt, min dkl	9.0	50.2	30.5	36.6	111.4
Viski, konyak, min dkl	-	-	-	0.3	1.3
Siqaret və siqarlar, mln. ədəd	1683.5	3348.0	2582.9	3728.3	2033.6
Tütün, ton	-	1648.6	1485.5	9.1	34.8
Pambıq ipliği, ton	18010.1	30553.5	5833.1	18788.0	13036.8

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 103-112.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 103-112.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 103-112.

1	2	3	4	5	6
Pambıq mahlıc, ton	3235.5	11738.9	-	-	-
Pambıq parçalar, min kv.m.	-	-	743.8	2474.7	1273.2
Pambıq yataq ağırları, ədəd	516962	590454	267019	310671	27170
Abşeron-Xızı					
Duz, ton	-	-	7.9	13.7	-
Kolbasa məmulatları, ton	1649.5	5676.8	6921.0	8086.2	10799.4
Meyvə şirələri, min dkl	1.0	1.6	-	0.5	0.5
Duru bitki yağları, ton	43437.4	46879.8	51664.3	51274.8	46336.2
Hidrogenləşdirilmiş yağlar, ton	21623.7	22123.0	21815.4	20545.7	19431.9
Marqarin, ton	47211.2	47269.2	49894.2	47587.9	59441.0
Dondurma, ton	99.5	170.5	634.4	335.4	527.6
Şəkər, qənd, ton	987.4	2738.5	4706.1	4272.6	3627.0
Mayonez, ton	4014.7	3986.3	3702.2	4637.4	5274.1
Siqaret və siqarlar, milyon ədəd	122.9	5312.3	8292.2	10021.9	10343.0
Pambıq ipliği, ton	2480.0	2120.7	2069.0	3707.2	1095.6
Pambıq mahlıc, ton	917.0	1214.3	829.0	1410.0	526.0
Pambıq parçalar, min kv.m.	17830.3	19268.9	25185.7	27410.5	17653.2
Pambıq yataq ağırları, ədəd	61882	19985	1063	40172	18390
Alkoqolsuz içkilər, min dkl	2067.5	2534.0	1801.5	741.7	841.8
Araq, min dkl	81.6	281.8	261.2	191.7	128.3
Pivə, min dkl	3717.4	3536.4	4311.9	4037.6	3890.1
Spirit, min dkl	0.9	241.9	226.3	120.8	263.9
Üzüm şərəbi, min dkl	582.2	257.4	165.0	94.5	80.2
Viski, konyak, min dkl	8.5	19.3	22.5	16.7	71.8
	1651	15803	42477	26076	83758
Qazax-Tovuz					
Araq, min dkl	0.7	29.5	57.2	25.2	7.7
Alkoqolsuz içkilər, min dkl	30.1	41.6	67.2	82.2	55.5
Üzüm şərəbi, min dkl	74.1	102.2	48.9	72.8	8.5
Meyvə şirələri, min dkl	1.1	5.2	4.7	5.9	5.5
Makaron məmulatları, ton	18.1	18.7	-	-	-
Viski, konyak, min dkl	5.9	1.2	1.0	0.5	0.1

Mənbə: Cədvəl stat.gov.az (sənaye) məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Digər regionlar üzrə də mövcud olan istehsal göstəricilər emal sənayesinin əsasən, Bakı şəhərində, Abşeron rayonunda və Sumqayıt şəhərində yerləşdiyini göstərir. Regionlarda fəaliyyət göstərən emal müəssisələri isə fasilələrlə fəaliyyət göstərir, istehsal potensialından səmərəli istifadə edə bilmirlər ki, bu da, öz növbəsində, regional iqtisadiyyatın inkişafına mənfi təsir edir.

Onu da qeyd edək ki, istənilən müəssisənin səmərəli fəaliyyəti və inkişafı onun bütün mövcud resurslardan səmərəli istifadə olunmasından asılıdır. Resurs potensialı təsərrüfatların istehsal imkanlarının maddi əsası kimi çıxış edir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını həyata keçirən təsərrüfatların inkişafı onlara bağlı olan digər sahələrlə səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətindən asılıdır. Birgə səmərəli fəaliyyət resurs potensialından istifadənin səmərəliliyini yüksəldir.

AUDİT 2024, 2 (44), səh. 103-112.
AUDIT 2024, 2 (44), pp. 103-112.
АУДИТ 2024, 2 (44), стр. 103-112.

Y E K U N

Aparılan təhlillərimiz göstərir ki, aqrar sahənin əhatə etdiyi sahələrin inkişafının daimi dövlət dəstəyinə ehtiyacı var. Aqrar islahatlar dövründən indiyədək ölkədə bu sahəyə böyük önəm verilib və kənd təsərrüfatına faydalı təsir göstərən hər cür inkişaf planları formalaşdırılıb və bu, davam etməkdədir. Aqrar sahənin və eləcə də əhatə etdiyi sahələrin gəlirliyinin təmin edilməsi, öz növbəsində, investorlar üçün də cəlbedici olur. Azərbaycanın regionlar üzrə aqrar emal sənayesinin inkişafının təmin edilməsi üçün investisiya qoyuluşunun genişləndirilməsinə ehtiyac vardır. Bu məqsədlə investisiya siyasətində diqqət yetirilməli olan bəzi mühüm vəzifələr vardır. Bura daxildir:

- aqrar sahədə işgüzar fəallığın gücləndirilməsi və yüksək keyfiyyətli investisiya mühitinin yaradılması;

- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfatların müasir tələblərə əsaslanan inkişafı üçün diferensial dövlət dəstəyinin genişlənməsi:

- insan kapitalının formalaşması;

- məqsədli vergi güzəştlərinin təmin edilməsi;

- iqtisadi və investisiya təhlükəsizliyini təmin etmək üçün şərait yaratmaq.

Eyni zamanda, aqrar sahənin innovativ inkişafının təmin edilməsi sabit çoxfunksiyalı rəqabət qabiliyyətini təmin edər, habelə iqtisadiyyatın aqrar sahəsinin inkişafı üzrə strateji vəzifələri həyata keçirə bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 06 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. 177 s

https://azertag.az/store/files/Strateji_yol_xeritesi/strateji_yol_xeritesi_kend_teserrufati_mehsullarin_istehsalina_ve_emalina_dair.pdf

2. İbrahimov İ.H. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı. Monoqrafiya, Bakı, 2016, 655 s.

3. Hüseyn R.Z. Aqrar sahədə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı: qloballaşmanın çağırışları və inkişaf imkanları. “Avropa Nəşriyyatı”, Bakı, 2018, 408 s.

4. Быков А.А., Колб О.Д., Хвалько Т.В. Торговля добавленной стоимостью: источник сбалансированного экономического роста. Минск: Мисанта, 2017.

http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/77201/1/Torgovlya_dobavavlennoy_stoimostyu_2017.pdf

5. Воронов А.С. Обоснование структуры добавленной стоимости продуктовых цепочек с использованием таблиц «затраты – выпуск» // Закономерности развития региональных агропродовольственных систем. 2018, № 1, с. 36.

6. Дорофеева Л.И., Ермолова О.В., Кирсанов В.В. Особенности современного этапа реализации стратегии импортозамещения в агропродовольственном комплексе // Известия Саратовского Университета. Новая серия. Серия: Экономика. Управление. Право. 2016, Т. 16. № 1. с. 5–15. <file:///C:/Users/eldar.quliyev/Downloads/osobennosti-sovremennogo-etapa-realizatsii-strategii-importozamesheniya-v-agroprodovolstvennom-komplekse.pdf>

7. Ермолова О.В., Кирсанов В.В. Приоритеты развития агропродовольственного комплекса в стратегии импортозамещения // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2017. Том № 4, 199-209. <http://www.publishing-vak.ru/file/archive-economy-2017-4/21-ermolova.pdf>

8. Barrientos S. Gender and Global Value Chains: Challenges of Economic and Social Upgrading in Agri-Food // Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper. 2014. N RSCAS. Vol. 96. <file:///C:/Users/eldar.quliyev/Downloads/1435-2423-1-SM.pdf>

9. <https://studfile.net/preview/9609085/page:8/>

10. Stat.gov.az.

Jalal Nasimi Safarov,
Ph.D. Student,
Agrarian Research Center,
E-mail: celalseferov.cs@gmail.com
© J.N. Safarov, 2024

DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF THE AGRO-PROCESSING INDUSTRY IN THE REGIONS

ABSTRACT

The purpose of the research - to determine the main directions for ensuring the development of the regional agro-processing industry and to highlight the shortcomings of the state's current regulatory framework in this area, and to suggest improvements.

The methodology of the research - observation, analysis, comparison, grouping techniques were used during the research.

The practical importance of the research - the proposed methods and tools for the development of the regional economy can be used by state institutions and entrepreneurs.

The results of the research – in the development of the regional economy, the significance of the development of mutual economic ties among the agricultural sectors have been studied.

The originality and scientific novelty of the research - the analysis reveals that the agro-processing industry, which has an important role in the growth of agricultural sector in Azerbaijan, is unevenly distributed and mainly concentrated in the capital Baku also the cities and regions close to it. The state needs to actively encourage the development of the agricultural areas in the regions through targeted projects and initiatives. To ensure regional development, there is currently a greater demand for innovative regulatory strategies and frameworks. Therefore, the proposed mechanisms for administrative, economic, and institutional methods for economic regions are novel.

Keywords: agro-processing industry, agriculture, crop production, regional development, income, farmer.

Сафаров Джалал Насими оглы,
диссертант,
Центр Аграрных Исследований,
E-mail: celalseferov.cs@gmail.com
© Сафаров Дж.Н., 2024

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АГРОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ В РЕГИОНАХ

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - определить основные направления развития региональной агроперерабатывающей промышленности и выявить особенности методов государственного регулирования в этой сфере, а также определение путей их совершенствования.

Методология исследования – в ходе исследования использовались методы наблюдения, анализа, сравнения, группировки.

Практическая значимость исследования - предложенные методы и инструменты развития региональной экономики которые могут быть использованы государственными учреждениями и предпринимателями.

Результаты исследования - в результате исследования изучено значение развития взаимных экономических связей между территориями, специализирующихся на сельском хозяйстве, в развитии региональной экономики.

Оригинальность и научная новизна исследования - анализ показывает, что агроперерабатывающая промышленность, играющая важную роль в развитии сельского хозяйства в Азербайджане, распределена неравномерно и в основном сосредоточена в столице Баку и близлежащих к нему городах и регионах. Развитие сельскохозяйственных территорий в регионах должно активно поддерживаться государством, специальными проектами и программами. Возросла потребность в новых методах и механизмах регулирования для обеспечения развития регионов. Поэтому предлагаемые механизмы административно-экономических и институциональных методов для экономических регионов являются новыми.

Ключевые слова: агроперерабатывающая промышленность, сельское хозяйство, производство товаров, региональное развитие, доходы, фермер.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
19.01.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
19.02.2024
Çapa qəbul olunmuşdur: 01.03.2024

*The date of the admission of the article to
the editorial office:* 19.01.2024
Send for reprocessing: 19.02.2024
Accepted for publication: 01.03.2024

*Дата поступления статьи в
редакцию:* 19.01.2024
*Отправлено на повторную
обработку:* 19.02.2024
Принято к печати: 01.03.2024